

بررسی فقهی حکم اهانت به مقدسات ادیان

تألیف:

عباس نوری

پژوهشگر مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم السلام)

مجمع علمی و فرهنگی مجد

عنوان و نام پدیدآور : بررسی فقهی حکم اهانت به مقدسات ادیان/تألیف: عباس نوری

مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۴.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۶۳-۹

وضعیت فهرست نویسی : فیبای مختصر

یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی

است

شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۳۳۶۲۷

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

بررسی فقهی حکم اهانت به مقدسات ادیان

تألیف: عباس نوری

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان وحید نظری، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۹۴۲۲ - ۶۶۴۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۶۳-۹

ISBN: 978-600-193-363-9

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

شعبه یزد: خیابان فرخی یزدی، مجتمع تجاری شقایق، طبقه هم کف - تلفن: ۳۵ ۳۶۶۸۶۷۰

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۳۰۰۰۸۷۷۶۷۷

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۱۱	پیش گفتار
۱۹	بخش نخست : مفهوم شناسی و کلیات
۲۱	مبحث اول: مفهوم شناسی
۲۱	گفتار اول: اهانت، مقدسات، دین
۲۱	۱. چیستی اهانت
۲۳	۲. چیستی مقدسات
۲۴	۳. چیستی دین
۲۶	گفتار دوم: سب، هجاء، قذف و لعن و نسبتشان با اهانت
۲۶	۱. سب
۲۷	۲. هجاء
۲۹	۳. قذف
۲۹	۴. لعن
۳۰	گفتار سوم: اهل کتاب، اهل ذمه، معاهد و کرامت
۳۰	۱. اهل کتاب
۳۲	۲. اهل ذمه
۳۲	۳. مستأمن و معاهد
۳۳	۴. کرامت
۳۵	مبحث دوم: جایگاه توهین به مقدسات در کتب مقدس
۳۷	مبحث سوم: توهین به مقدسات ادیان از منظر حقوق کیفری
۳۷	گفتار اول: تعریف اهانت در حقوق
۳۹	گفتار دوم: مؤلفه‌های صادق توهین کیفری
۴۰	۱- توهین بودن رفتار
۴۰	۲- وجود مخاطب معین
۴۱	۳- حضوری یا علنی بودن توهین
۴۱	۴- تشخیص حقیقی بودن مخاطب
۴۲	۵- زنده بودن مخاطب

- ۴۲.....۶- صریح بودن توهین
 ۴۳.....۷- عدم لزوم ارتجالی بودن توهین
 ۴۳.....گفتار سوم: جایگاه حقوقی توهین به مقدسات ادیان در ایران

بخش دوم: بررسی ادله اثبات حرمت و مرجوحیت اهانت به مقدسات

- ۴۵.....دینی
 ۴۷.....مبحث اول: آیات
 ۴۷.....یکم: نهی از ناسزاگویی
 ۴۷.....نگاه اجمالی به دیدگاه مفسران پیرامون آیه لاتسبوا
 ۴۸.....بررسی ارشادی یا مولوی بودن نهی از سب
 ۵۲.....اختصاصی ممنوعیت به صورت علم یا احتمال
 ۵۴.....دوم: تکریم انسان
 ۵۴.....بررسی ادله کرامت ذاتی انسان
 ۵۸.....پی گیری بحث از مفاد آیه تکریم
 ۶۵.....نقد استدلال به آیه تکریم برای اثبات حقی مشترک
 ۶۸.....سوم: آزادی عقیده
 ۶۸.....تقریب استدلال
 ۶۹.....ادله آزادی عقیده
 ۶۹.....۱- آیه نفی اکراه
 ۷۱.....اشکالات استدلال آیه عدم اکراه
 ۷۵.....دفاع از مستدلین در مقابل اشکالات
 ۷۸.....۲- آیه تخییر
 ۷۹.....بررسی سند روایت تفسیر قمی
 ۸۱.....دفع توهم
 برداشت نهایی از کلام مستدلین و آنچه در دفاع از آنان می توان
 ۸۳.....بیان کرد
 نقد استدلال به آیه نفی اکراه و تخییر برای اثبات حرمت اهانت
 به مقدسات
 ۸۴.....چهارم: نهی از شکستن حرمت شعائر الهی
 ۸۵.....

۸۹.....	نقد و بررسی استدلال به آیه.....
۸۹.....	اشکال در تعین معنای شعائر در مطلق نشانه‌های دین.....
۹۳.....	مبحث دوم: روایات.....
۹۳.....	گفتار اول: روایاتی که بالمطابقه ظهور در مرجوحیت اهانت دارند.....
۹۵.....	گفتار دوم: روایاتی که بالالتزام ظهور در مرجوحیت اهانت دارند.....
۹۶.....	الف) دعوت به مدارا با مردم و پرهیز از آزار و اذیت آنها.....
۹۸.....	ب) دعوت به اخلاق نیکو و برخورد مناسب با دیگران.....
۱۰۳.....	ج) ذم برخورد نامناسب با دیگران.....
۱۰۶.....	د) حرمت سخنان زشت و اهانت به دیگران.....
۱۰۷.....	ه) دعوت به برقراری مساوات با رعیت، اعم از کافر و مسلمان.....
۱۰۹.....	بخش سوم: بررسی ادله احترام به مقدسات ادیان دیگر.....
۱۱۱.....	مبحث اول: تعظیم شعائر.....
۱۱۱.....	آیه تعظیم شعائر.....
۱۱۱.....	نقد و بررسی استدلال به آیه.....
۱۱۲.....	دلالت آیه بر وجوب.....
۱۱۴.....	آیه تعظیم حرمت.....
۱۱۵.....	نقد و بررسی استدلال به آیه.....
۱۱۶.....	صحیحہ معاویہ بن عمار.....
۱۱۸.....	قرع.....
۱۲۱.....	مبحث دوم: صحت عبادت در معابد غیراسلامی.....
۱۲۱.....	نگاهی گذرا به آراء فقهاء.....
۱۲۲.....	نقد و بررسی ادله.....
۱۲۳.....	مبحث سوم: عدم جواز تخریب معابد.....
۱۲۳.....	نگاهی گذرا به آراء فقهاء.....
۱۲۴.....	نقد و بررسی ادله.....
۱۲۸.....	مبحث چهارم: لزوم رعایت اخلاق نیکو برای جذب غیرمسلمانان.....
۱۲۸.....	۱- آیه حسن مجادله.....
۱۳۱.....	۲- روایات.....

بخش چهارم: بررسی ادله وجوب وجواز اهانت به مقدسات ادیان.....	۱۳۵
مبحث اول: وجوب اتلاف موجبات ضلال.....	۱۳۷
نگاهی گذرا به اقوال علماء.....	۱۳۷
ادله وجوب اتلاف و کیفیت دلالت آنها.....	۱۳۸
دلیل عقلی.....	۱۳۸
ادله نقلیه.....	۱۳۹
یکم: آیه لهُوَ الْحَدِيثُ.....	۱۴۰
دوم: آیه اجتناب از قول زور.....	۱۴۰
سوم: روایت عبدالملک.....	۱۴۱
چهارم: وجوب جهاد با اهل ضلال.....	۱۴۲
پنجم: مواضعی از روایت تحف العقول.....	۱۴۳
صدق عنوان ضلال بر مقدسات ادیان دیگر.....	۱۴۵
مبحث دوم: اطلاقات.....	۱۴۸
۱- رجس بودن غیرمسلمان.....	۱۴۸
آیا اهانت کردن قرآن، اهانت کردن ما را تجویز می‌کند؟.....	۱۴۹
۲- دستور قتل کفار و تعلیظ نسبت به آنان.....	۱۵۰
۳- آیه جزیه.....	۱۵۶
۴- جواز هجو و سب و لعن.....	۱۵۸
جمع‌بندی ادله حکم توهین به مقدسات ادیان دیگر.....	۱۶۱
نسبت سنجی بین ادله جواز و وجوب اهانت و ادله حرمت اهانت.....	۱۶۴
نسبت سنجی بین ادله جواز و وجوب اهانت و ادله.....	۱۶۵
رجحان و وجوب احترام.....	۱۶۵
پیشنهادهات.....	۱۶۶
فهرست منابع.....	۱۶۹

پیش گفتار

بیان مساله و تعیین قلمرو آن

قرن‌ها است که تاریخ شاهد نابردباری‌های مذهبی است. یهودیان علیه مسیحیان، مسیحیان علیه یهودیان، و آن دو علیه مسلمانان و... در دوران معاصر با توجه به تصویب قوانینی در راستای آزادی بیان و عقیده در مجامع حقوقی، مبارزه با ارزشهای والای دین اسلام و ارزشهای دیگر ادیان و هتک مقدسات آنها روند فزاینده‌ای گرفته است. مسأله توهین به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و دیگر انبیاء الهی در چند ساله اخیر به صورت یک حرکت مکرر درآمده است، سم پازل کارگردان و تهیه‌کننده فیلم "برائت از مسلمانان"، در بخشی از فیلم خود به حیات پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) در صدر اسلام می‌پردازد که با پخش صحنه‌های مبتذل علاوه بر توهین به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، دین اسلام را به عنوان "سرطان" و مسلمانان را افرادی خشن، عقب مانده و طرفدار خونریزی معرفی می‌کند. لیور شلاین کم‌دین اسرائیلی در برنامه‌ای منکر عذراء بودن حضرت مریم (علیها السلام) شده بود و گفته بود: "حاصل که مسیحیان منکر هولوکاست می‌شوند من نیز مسیحیت را منکر می‌شوم"، و در فیلمی به نام «انجمنی در آسمان» که در آتریش به نمایش درآمد، «عشای ربانی»^۱ به استهزاء کشیده شد، در این فیلم خدای یهود، مسیحیت و اسلام به صورت پیرمردی در صحنه‌ای مستهجن با ابلیس تصویر شده بود، در حالی که خداوند، ابلیس را دوست خود خطاب می‌کند و نیز

۱ - مراسمی است که مسیحیان در یادبود آخرین شام حضرت عیسی (ع) با حواریون برگزار می‌کنند. و معتقدند در آن شام که قبل از به صلیب کشیده شدن عیسی (ع) برگزار شد، آن حضرت تکه نانی به آنان داد و فرمود: «این بدن من است» و سپس جرعه‌ای از شراب به آنان داد و فرمود: «این خون من است».

حضرت مریم در صحنه‌ای مستهجن با ابلیس و حضرت مسیح (علیه السلام) تصویر شده بود.

در جامعه‌ی بحران زده امروزی که آرامش روحی متدینین آماج حمله‌های ضد مذهبی است، اساسی‌ترین نیاز دین‌باوران، ایجاد امنیت و آسایش در پرتو عدالت بر محور حق‌گرایی، و راه یافتن در جهت تحکیم ارزشهای دینی است. تحقق این نیاز اساسی، نیازمند تحقیقی گسترده در زمینه رویکرد ادیان نسبت به مقدسات یکدیگر و مقدسات خودشان می‌باشد، که آیا اهانت به مقدسات ادیان جایز است؟ آیا با کرامت ذاتی پیروان آن منافات ندارد؟ و آیا با آزادی عقیده که غالب ادیان پرچم دار آن هستند در تعارض نیست؟

با مطالعه قوانین مدون در کشورهای مختلف درمی یابیم که بحث اهانت به مقدسات ادیان به صورت کامل جرم‌انگاری نشده است و برخی کشورها فقط در خصوص دین خاص^۱ و یا موضوع خاصی قوانینی را وضع کرده‌اند، در قانون مجازات اسلامی ایران^۲ هم فقط به مقدسات دین مبین اسلام پرداخته شده است؛ هر چند در بعضی از مقدسات، با ادیان الهی دیگر مشترک است؛ ولی پیرامون اهانت به مقدساتی که فقط اختصاصی آن ادیان می‌باشد، سخن به میان نیامده است و این خلأ حقوقی یعنی جرم‌انگاری توهین به مقدسات ادیان دیگر ناشی از عدم پرداخت گسترده به آن در منابع فقهی است؛ چرا که یک بحث منظم و علمی در این مجال صورت نگرفته است.

علاوه بر اینکه کشورهای اسلامی، صرفاً برای جلوگیری از اهانت‌هایی که به پیامبر اسلام و مقدسات آن در کشورهای اروپایی و آمریکایی می‌شد، اقدام به طرح

۱ - مثلاً در قانون انگلستان و ماساچوست آمریکا فقط نسبت به دین مسیحیت و مقدسات کلیسا جرم‌انگاری شده است (هاشمی، مرداد- شهریور ۱۳۸۰: ۹۹ و رهائی، سعید، پیشین، ۵۱۵ پاورقی).

۲ - قانون مجازات اسلامی ایران، ماده ۵۱۳.

مسأله «مقابله با اراده تصویر منفی از ادیان» در کمیون حقوق کردند که در پی آن قطع‌نامه‌هایی در این زمینه منتشر شد و پس از آن شورای حقوق بشر این روند را در سال ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ ه.ش (۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ م) ادامه داد. این قطع‌نامه‌ها، شاید از این جنبه که مقدسات اسلام در برابر هجمه‌های دیگران در امان بماند، قابل تحسین باشد ولیکن این مسأله ابعاد دیگری هم دارد که باید مورد مطالعه و بررسی قرار بگیرد، مثلاً التزام به این قانون مستلزم جرم‌انگاری توهین به مقدسات دیگر ادیان است که هنوز از جهت فقهی، مورد تحقیق واقع نشده است. و همین امر باعث می‌شود که مسئولین کشورهای اسلامی با پای لرزان، برای تصویب این قطع‌نامه‌ها گام بردارند، در حالی که با شفاف‌سازی این موضوع و ارزیابی این قطع‌نامه‌ها بر اساس تحقیقات گسترده، جزم و اراده آنها در این زمینه راسخ می‌گردد.

در منابع اصیل فقه شیعه آیات و روایاتی وجود دارد که مسیر را برای پویندگان راه حق و حقیقت روشن می‌کند، آیاتی چون آیه نهی از ناسزاگویی به مقدسات ادیان دیگر، در شرایطی که از ناحیه آنان نسبت به مقدسات ما، احتمال واکنش برود، آیه تحریم هتک حرمت شعائر الهی که حریمی برای مقدساتی که شعائر شده‌اند ایجاد می‌کند ولو اینکه این مقدسات متعلق به ادیان غیرالهی باشد، روایاتی که مؤمنان را به داشتن اخلاق نیکو و برخوردی مناسب با اهل دیگر ادیان دعوت می‌کند تا دل آنان نسبت به اسلام نرم شود، و بسیاری از ادله دیگر که در فروعات فقهی فقهاء به چشم می‌خورد.

در این پژوهش بخاطر خلأ بحث‌های عمیق فقهی در زمینه رویکرد دین اسلام نسبت به مقدسات ادیان دیگر، بنا داریم منابع فقه شیعه را در این موضوع مورد مذاقه و بررسی قرار دهیم. بدین ترتیب که بعد از توضیح مفاهیمی چون اهانت، مقدسات و دین و نیز بیان مفاهیم مشابه و مرتبط، در منابع فقهی موجود به بررسی حکم این مسأله بر اساس ادله جواز (مانند حرمت حفظ کتب ضلال و بسیاری از

اطلاقات موجود در باب جهاد و ابواب دیگر که اسقفها و رهبانان را شامل می‌شود) و ادله عدم جواز (مانند حرمت نقض کرامت انسان و سیره پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) در مواجهه با اهل ادیان دیگر) پرداخته می‌شود تا از لابلای فروعات فقهی که فقهاء مطرح کرده‌اند، آراء ایشان را در زمینه اهانت به مقدسات ادیان، همراه با ذکر ادله‌ای که بیان نموده‌اند گردآوری کنیم و رأی صحیح و مستدل را از نظر اسلام معرفی نماییم.

مشروض، سؤالات و فرضیه‌ها

سؤال اصلی: مهمترین سؤالی که در این پژوهش مطرح می‌شود و درصدد جواب از آن هستیم از این قرار است: حکم اهانت به مقدسات هر یک از ادیان الهی و تحله‌های غیر الهی چیست؟

سؤالات فرعی: پاسخگویی به پرسش اصلی این پژوهش مستلزم طرح پرسشهای فرعی‌تری است که زاینده و تحلیل یافته از سؤال اصلی و یا مرتبط با آن است؛ لذا بحث و بررسی آنها اجتناب ناپذیر و ضروری خواهد بود.

۱) فرق اهانت با سب، شتم، قذف و افتراء چیست؟

۲) حکم احترام به مقدسات ادیان دیگر چیست؟

۳) چگونه کرامتی برای انسان قابل پذیرش است، ذاتی یا غیر ذاتی؟

سؤالات فرعی‌تر:

۱) در حکم جواز یا عدم جواز فرقی بین مقدساتی که موجب ضلال می‌شوند

با دیگر مقدسات وجود دارد؟

۲) حکم مقدسات ملی از حیث جواز و عدم جواز اهانت چگونه است؟

۳) حکم مقدساتی مانند تورات که تحریف در آن واقع شده چگونه است؟

مفروض:

اگر مقدسات ادیان دیگر از مقدسات دینی ما هم به شمار برود، اهانت به آن جایز نیست؛ ولی در غیر این صورت خواه در مقابل ارزشهای دین مبین اسلام قرار بگیرد یا نگیرد، اگر در اهانت به آن احتمال تبعات و پیامدهای سوئی برای مسلمانان یا جامعه اسلامی برود، جایز نیست. هر چند بر اساس حکم اولی جایز و بلکه راجح باشد.

فرضیه مخالف

برخی از نواندیشان معاصر بر این باورند که از ارزشهای متعالی اخلاقی و دینی، احترام به باورهای دیگران و پرهیز از اهانت و تمسخر است. این هدف نیازمند فرهنگ سازی بین المللی است و باید اعلامیه ای جهانی تدوین شود و در آن اهانت به باورهای دینی همه ادیان و مذاهب ممنوع گردد. البته این نواندیشان حفظ مقدسات اسلام در مقابل اهانتها و تمسخرها را در گرو به رسمیت شناختن آزادیهای مذهبی و احترام به باورهای دینی می دانند که در این قسمت اگر مرادشان از احترام، عدم اهانت باشد تا حدی با ما موافقت^۱

پیشینه

علیرغم اهمیت فراوان درک موضع گیری اسلام نسبت به مقدسات ادیان دیگر، مخصوصاً در عصر ما که ابتلاء شایع و رایج است، موضوع این پژوهش تا بحال از

۱ - تثبیت ارزشهای متعالی اخلاقی و دینی که از آن جمله است مدارا و تسامح از یک سو و احترام به باورهای دیگران و عدم آسائه ادب و پرهیز از اهانت و توهین و تمسخر، نیاز به فرهنگ سازی بین المللی دارد. در کنار رعایت حقوق بشر و اعلامیه جهانی آن، به مسئولیتها و تکالیف مشترک انسانی و تنظیم اعلامیه جهانی آن نیز نیاز است. در چنین اعلامیه ای به باور دینی هیچیک از ادیان و مذاهب نمی توان اهانت کرد... در این صورت اگر بخواهیم در جهان معاصر با اهانت و تمسخر باورهای دینی مبارزه کنیم راه آن این است که اولاً آزادی های مذهبی را به رسمیت بشناسیم، ثانیاً به باورهای دینی دیگران احترام بگذاریم، ثالثاً... (محسن کدیور، نامه اعتراض محسن کدیور به حجة الاسلام محمد جواد فاضل برامون بیانیة ایشان در مورد اجرای حکم ازداد رافق تقی اف، دوم محرم الحرام ۱۴۳۳، هفتم آذر ۱۳۹۰).

لحاظ فقهی به صورت علمی و منظم در فقه شیعه و حتی در مباحث رایج متفکران، مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است و آنچه از فقهاء در این زمینه موجود است، فروعاتی است مختص به ابواب دیگر فقه که به بعضی از مصداقهای اهانت پرداخته‌اند و به حکم موضوع مورد بحث ما به صورت مطلق اشاره کرده‌اند، مانند باب جهاد و سب و...، بله، در باب اهانت به مقدسات اسلام بایستی اختصاص داده شده به نام "حرمة الالهانة بالشعائر" که از بحث ما اخص می‌باشد.

هدف تحقیق

این رساله در نظر دارد از لابلای فروعات فقهی که فقهاء مطرح کرده‌اند، آراء ایشان را در زمینه اهانت به مقدسات ادیان، همراه با ذکر ادله‌ای که بیان نموده‌اند، گردآوری کند و رأی صحیح و مستدل را معرفی نماید؛ تا در بخش حقوقی، کار برای قانونگذار، آسان و سهل گردد و در صحنه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نوع رفتار و برخوردهای مسئولین مشخص شود.

و همچنین فتح بایی برای دیگر پژوهشگران شود، تا در این مجال، قلم‌زنی کنند و ابعاد دیگر قضیه را چه در بعد حقوقی و چه کلامی، مورد بحث و بررسی قرار دهند.

روش و ساختار پژوهش

چون این تحقیق به دنبال روشن شدن حکم بعضی از فروعاتی است که مرتبط با مقدسات ادیان مختلف است؛ لذا با بهره‌گیری از کتابهای موجود شیعه سعی می‌شود که مطالب، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند. ابزار روش گردآوری مطالب نیز بیشتر کتابخانه‌ها، آرشیو مجلات، مجلات اینترنتی، نرم‌افزارها و گاهی استفاده از نظرات برخی از اساتید و صاحب نظران این فن است.

این کتاب مشتمل بر یک مقدمه، متن و نتیجه گیری خواهد بود. در مقدمه از طرح مسأله، سؤالات مطرح شده، فرضیه، پیشینه پژوهش، هدف و روش و ساختار آن بحث خواهد شد.

متن، شامل چهار بخش و نتیجه گیری می باشد که در نخستین بخش، سه فصل گنجانده شده است: فصل اول: مفهوم شناسی اهانت، دین، مقدسات، اهل کتاب، اهل ذمه، معاهد، کرامت، سب، هجاء، لعن و قذف، و فصل دوم: جایگاه توهین به مقدسات در کتاب مقدس، و فصل سوم: توهین به مقدسات ادیان از منظر حقوق کیفری. و در بخش دوم که به بررسی ادله حرمت اهانت به مقدسات ادیان دیگر پرداخته می شود، دو فصل آیات و روایات گنجانده شده است و بخش سوم که مربوط به ادله احترام به مقدسات ادیان دیگر می باشد. در چهار فصل: تعظیم شعائر، صحت عبادت در معابد غیر اسلامی، عدم جواز تخریب معابد، لزوم رعایت اخلاق نیکو برای جذب غیرمسلمانان، تنظیم شده است و در بخش پایانی هم ادله وجوب اهانت به مقدسات ادیان دیگر مورد بررسی و مدافعه قرار گرفته است که در دو فصل وجوب ائتلاف موجبات ضلال و اطلاقات ارائه شده است.